

The Effect of Group Guidance Program on the Social Acceptance Levels and Sociometric Status of Adolescents^{*}

Sezai Demir^{**}
Alim Kaya^{***}

ABSTRACT: This study aims to investigate the effect of a structured goal-oriented group guidance program designed to improve friendship skills on the social acceptance levels and sociometric status of the adolescents. A total 244 students were given a sociometric test for the purpose of assigning control and experimental groups. The data obtained were analyzed by using the Coie, Dodge and Coppotelli's classic sociometric classification method so that the students were categorized under sociometric status. Both groups were consisted of 16 students. The students in the experimental group participated to a four-week group guidance program which intended to improve their friendship skills. The subjects in the control group did not receive any treatment. Following the program, sociometric test was administered again and the students were reclassified. Pre-test and post-test scores of both groups were analyzed for any differences by using 2x2 ANOVA for repeated measures. The results showed that the program was effective in improving the social acceptance levels of the students in the experimental group and there was a positive change in their sociometric status. Finally, the results were discussed under the light of relevant literature.

Key Words: Group guidance, social acceptance, sociometric status

SUMMARY

Purpose and significance: "Peer relations" is one of the subjects of great importance in developmental psychology. Having positive relations with peer groups is a critical developmental task starting from early childhood period. During the period of adolescence, peer relations gain greater importance. The acceptance levels of children and adolescents by their peers determine their sociometric status. It is known that children and adolescents unable to have good relations with their peers, especially those who are neglected and rejected by their peers, suffer considerable psycho-social problems in the following developmental periods. The contemporary understanding within the field of developmental and preventive psychological counseling and guidance requires attempts to increase students' levels of acceptance by their peer groups in order to prevent especially those students, neglected and rejected by their peers, from experiencing serious psycho-social problems during the next developmental periods. This study aimed to analyze the effect of a structured goal-oriented group guidance program designed to improve friendship skills on the social acceptance levels and sociometric status of the adolescents.

Method: In this study, an experimental design was used, and there were 16 students in each group. A total of 244 students were given a sociometric test for the purpose of assigning control and experimental groups, and data obtained were analyzed by using the Coie, Dodge and Coppotelli's classic sociometric classification method, so that the students were categorized under five sociometric status including popular, rejected, neglected, controversial and average. Four students from each category except the controversial group were assigned

^{*} Bu çalışma, Sezai Demir tarafından İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç.Dr.Alim Kaya danışmanlığında yapılan yüksek lisans tez çalışması temelinde hazırlanmıştır.

^{**} Uzm.Psikolojik Danışman, Anadolu Kız Meslek Lisesi-Malatya

^{***} Doç.Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, akaya@inonu.edu.tr

into both control and experimental groups. The students in the experimental group participated to a group guidance program which intended to improve their friendship skills for eight weeks. The control group did not receive any treatment. Following the program, sociometric test was readministered and the students were reclassified. Pre-test and post-test scores of both groups were analyzed for any differences by using 2x2 ANOVA for repeated measures

Results: The variance analyses of the social acceptance scores of the students in the experimental and control groups from pre-test and post-test applications revealed that the differences between the groups (Experiment x Control) [$F_{(1-30)} = 7.53, p < .01$] and between two measures (Pre-test x Post-test) [$F_{(2-30)} = 15.33, p < .000$], and the shared effect (Group x Measurement) [$F_{(1-52)} = 19.59, p < .000$] were significant. These findings showed that the group guidance program was effective in improving the social acceptance levels of the students in the experimental group.

Discussion and Conclusions: The results of the study prove that the program is effective and it increased the social acceptance levels of the students in experimental group. It is possible to assert that this program is effective in increasing the social acceptance levels of especially those students with low levels of social acceptance, neglected and rejected by their peers, thus constituting a risk group in terms of psycho-social development. As a matter of fact, out of four students classified as neglected before starting the program, two were reclassified under popular category and two under controversial one after the program, and out of four students classified as rejected, one maintained the same while two had increased levels of social acceptance progressing to controversial category can indicate that cognitive, affective and behavioral gains of the program are transferred to the relations in the real world. Moreover, the fact that all four students classified under average sociometric status for their moderate social acceptance by their peers before the program were accepted by their peers highly and promoted to popular category after completion of the program suggests that this program can work in helping not only those risk groups characterized with a negligence and rejection by their peers but also the students in average category in their psycho-social development.

Grup Rehberliği Programının Ergenlerin Sosyal Kabul Düzeyleri ve Sosyometrik Statülerine Etkisi*

Sezai Demir**

Alim Kaya***

ÖZ: Bu araştırmada arkadaşlık becerilerini geliştirmeye dönük, yapılandırılmış,-amaç yönelimli grup rehberliği programının ergenlerin sosyal kabul düzeyleri ve sosyometrik statülerine etkisi incelenmiştir. Deney ve kontrol gruplarının oluşturulması için 244 öğrenciye sosyometrik test uygulanmış, veriler Coie, Dodge ve Coppotelli'nin klasik sosyometrik sınıflama yöntemine göre analiz edilerek öğrenciler sosyometrik statülere ayrılmıştır. Deney ve kontrol gruplar on altı yaş öğrenciden oluşmuştur. Deney grubundaki öğrenciler sekiz hafta süreyle arkadaşlık becerilerini geliştirmeye dönük grup rehberliği sürecine katılmışlardır. Kontrol grubuna herhangi bir işlem yapılmamıştır. Programdan sonra sosyometrik test tekrar uygulanmış ve sosyometrik sınıflama yeniden yapılmıştır. Grupların ön-test ve son-test puanları arasındaki fark tekrarlanmış ölçümler için 2x2 varyans analizi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar programın etkili olduğunu, deney grubundaki öğrencilerin sosyal kabul düzeylerinin yükseldiğini ve sosyometrik statülerinde olumlu yönde değiştiğini göstermiştir. Bulgular literatürdeki bilgiler ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Grup rehberliği, sosyal kabul, sosyometrik statü

GİRİŞ

Sosyal ilişkilerin bireyin psikososyal gelişimi üzerindeki belirleyici etkisi ve önemi, gelişim psikolojisinde üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Gelişimsel süreç içinde çocuklar sosyal ilişkilerin iki önemli formunu yaşarlar. Bunlardan ilki, çocuğun kendinden sosyal olarak daha güçlü kişilerle kurmuş olduğu ilişkilerdir. Bu ilişkiler dikey ilişkiler olarak tanımlanır ve tipik olarak çocuğun anne-baba ve diğer yetişkinlerle kurmuş olduğu ilişkileri ifade eder. İkincisi ise çocuğun kendisi ile benzer sosyal güç ve statüdeki kişilerle kurmuş olduğu ilişkilerdir. Bu tür ilişkiler yatay ilişkiler olarak tanımlanır ve tipik olarak çocuğun akranları ile ilişkilerini ifade eder (Hartup, 1989). Hem dikey hem de yatay ilişkiler çocuğun psikososyal gelişimi üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Akranlarla ilişki kurma erken çocukluk döneminin önemli gelişimsel görevlerinden biridir. Bu ilişkiler sadece sosyal gelişimi desteklemekle kalmaz aynı zamanda gelişimin diğer boyutlarını da destekler (Guralnick, 2005). Yaşın artmasıyla birlikte akran ilişkileri çocuğun yaşamında önemli bir rol oynar (Reijntjes, Stegge, Meerum, 2006). Akran ilişkileri çocukların sadece psikolojik ve duygusal değişimine katkıda bulunmakla kalmaz aynı zamanda onların evde ve okulda elde edemeyecekleri sosyal ve fiziksel beceriler kazanmalarına da yardımcı olur (Hartup, 1983, Buhrmester, 1990). Çocukların akranlarıyla ilişki kurmadaki eksiklikleri uyumsuz olmalarına, okuldan kaçmalarına, düşük akademik başarıya, antisosyal davranışlara ve ileriki yaşamlarında ruhsal bozukluklara yol açabilir (Juffer, Stams & Ijzendoorn, 2004).

Çocuğun ilişkide olduğu akranları tarafından nasıl algılandığı önemlidir. Bu algı kabul ya da red yönünde olabilmektedir. Çocuğun akranları tarafından kabul edilme düzeyi onun akran grubu içindeki sosyal statüsünü gösterir. Sosyal kabul, sosyal popülerite ve sosyal red gibi iki boyutu içermektedir. Klasik sosyometrik sınıflama yöntemini geliştiren Coie, Dodge ve Coppotelli (1982) çocukların sosyometrik statülerini sosyal tercih (social preference) ve sosyal etki (social impact) gibi iki boyutta kavramsallaştırmış ve popüler, reddedilen, ihmal edilen, ihtilafli ve ortalama olmak üzere beş sosyometrik statü önermişlerdir. Popüler çocuklar akranları tarafından yüksek düzeyde kabul, düşük düzeyde red edilen çocuklardır. Reddedilen (rejected) çocuklar ise akranları tarafından düşük düzeyde kabul edilip yüksek düzeyde red edilen çocuklardır. İhmal edilen (neglected) çocuklar

* Bu çalışma, Sezai Demir tarafından İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç.Dr.Alim Kaya danışmanlığında yapılan yüksek lisans tez çalışması temelinde hazırlanmıştır.

** Uzm.Psikolojik Danışman, Anadolu Kız Meslek Lisesi-Malatya

*** Doç.Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, akaya@inonu.edu.tr

akranları tarafından düşük düzeyde kabul edilen ve aynı zamanda düşük düzeyde red edilen çocuklardır. İhtilafli çocuklar ise akranları tarafından hem yüksek düzeyde kabul edilen hem de yüksek düzeyde red edilen çocuklardır. Ortalama çocuklar ise akranları tarafından orta düzeyde kabul ve red edilen çocuklardır.

Çocukların akranları tarafından algılanışı ve onlardan görmüş olduğu kabul veya red, onların akranları ile ilişkilerinde göstermiş oldukları davranışlarla ilişkilidir. Literatürde farklı sosyometrik statülerdeki çocukların kişilik ve davranış özelliklerine ilişkin pek çok araştırma bulgusu yer almaktadır. Reddedilen çocuklar, akranlarıyla ilişkilerinde diğer çocuklara göre daha olumsuz (Koivusaari, 2004), daha saldırgan (Parkhurst & Asher, 1992; Wentzel, 2003; Prinstein & LaGreca, 2002), düşük olumlu sosyal problem çözme becerilerine (Pakaslahti, Karajalainen & Keltikangas-Jarvinen, 2002) ve düşük akademik başarıya sahip çocuklardır. Buna karşın arkadaşları tarafından yüksek düzeyde kabul edilen popüler çocukların akranlarına daha fazla olumlu pekiştirme verdikleri (Hartup, Glazer & Charlesworth, 1967), empati, yardım etme ve işbirliği gibi olumlu sosyal davranışlar gösterdikleri (Pakaslahti, Karajalainen & Keltikangas-Jarvinen, 2002; Parkhurst & Asher, 1992), akademik başarılarının diğer çocuklardan daha yüksek ve sosyal becerilerinin daha iyi olduğu (Coie & Dodge, 1988; Stuart, Gresham & Elliott, 1991; Parkhurst & Asher, 1992) bildirilmektedir.

Akran kabulünün psikolojik sonuçlarına ilişkin olarak yapılan çalışmalar; popüler çocukların benlik saygılarının yüksek (Boivin & Begin, 1989), yalnızlık düzeylerinin düşük (Asher & Wheeler, 1985), kendilerine ilişkin algılarının daha olumlu (Kaya, 2005) olduğunu göstermektedir. Buna karşın reddedilen çocukların kendilerini daha yalnız hissettikleri (Asher, Parkhurst, Hymell & Williams, 1990; Kaya, 2005), grup etkinliklerine katılmada daha yetersiz oldukları (DeRossier, Kupersmidt & Patterson, 1994), daha fazla depresyon yaşadıkları (Coie, 1990; Peretti & McNaire, 1987; Coie & Dodge, 1988; Rubin & Mills, 1988), sosyal kaygılarının daha yüksek olduğu (LaGreca, Dandes, Wick, Shaw & Stone, 1988), akademik başarılarının daha düşük ve okuldan ayrılma oranlarının daha yüksek (Dodge, 1983; Kupersmidt, Coie & Dodge, 1990) olduğu bildirilmektedir.

Genel olarak akran ilişkileri yaşamın her döneminde önemli olmakla birlikte ergenlik döneminde daha fazla önem kazandığı bilinmektedir. Araştırma sonuçları, özellikle akranları tarafından düşük düzeyde kabul gören, reddedilmiş ve ihmal edilmiş ergenlerin ciddi psikolojik sorunlar yaşadıklarını göstermektedir. Yaşanan bu sorunlar, onların duygusal ve sosyal gelişimlerini (Hay, 2005) ve gelecek yaşamlarındaki uyum düzeylerini de etkilemektedir. Mize (2005)'nin de belirttiği gibi; çocukların ileriki yaşlarda bu tür problemlerle karşılaşmamaları için önleyici bir yaklaşımı benimsemek gerekir. Bu önleyici yaklaşım çerçevesinde, çocuklara bu yaşlarda yaşam boyu kullanabilecekleri becerilerin kazandırılması gerekir. Kazanılacak bu beceriler daha sonra ortaya çıkabilecek psikolojik sorunları da ortadan kaldıracaktır (Grossmann & Grossmann, 2005). En azından koruyucu ve önleyici bir rol oynayarak onları ileride karşılaşabilecekleri sorunlar karşısında daha dirençli kılabilir.

Ergen gelişimi alanındaki çalışmalar, popüler çocukların arkadaşça ve işbirlikçi davranışlarının yanında, dürüstçe iletişim kurma yeteneklerine de sahip olduğunu göstermektedir. Akranları tarafından daha az popüler olarak değerlendirilen ergenler ise ya saldırgan ya da oldukça utangaç davranırlar, uygunsuz davranışlar sergilerler, akran grubunun normlarına uymazlar ve yetersiz iletişim becerilerine sahiptirler (Smead, 2005). Akranları tarafından düşük düzeyde kabul edilen, sosyometrik olarak reddedilen ve ihmal edilmiş ergenlere yapılandırılmış grupla psikolojik danışma uygulamaları yoluyla yardım edilebilir. Bu tür uygulamalarla ergenlerin arkadaşlık ilişkilerini başlatma ve sürdürme becerileri geliştirilebilir, iletişim becerileri artırılabilir. Ergenler grupta öğrenmiş oldukları bu arkadaşlık ve iletişim becerilerini gerçek yaşama aktarabilir, akranlarıyla daha doyurucu ilişkiler kurabilir ve böylece akranlarının kendilerine ilişkin algılarını, bir başka deyişle sosyometrik statülerini değiştirebilirler. Bu çalışmada içeriği Smead (2005) tarafından geliştirilen, arkadaşlık becerilerini geliştirmeye dönük yapılandırılmış bir grup rehberliği sürecinin ergenlerin sosyal kabul düzeyleri ve sosyometrik statülerine etkisi incelenmiştir.

YÖNTEM

Deney ve Kontrol Grupları

Araştırmanın denekleri 2004-2005 akademik yılı bahar döneminde Malatya Kemal Özalper İlköğretim okulunun 6 ve 7.sınıflarına devam eden 244 (Kız=114, Erkek:130, 6.Sınıf= 119, 7.Sınıf= 125) öğrenci arasından seçilmiştir. Deneklerin seçimi için 244 öğrenciye sosyometrik test uygulanmış ve Coie, Dodge ve Coppotelli (1982)'nin klasik sosyometrik sınıflama yöntem ve kriterleri kullanılarak öğrenciler çeşitli sosyometrik statülere ayrılmıştır. Sosyometrik statünün belirlenmesindeki işlemler aşağıda açıklanmış ve Tablo-1'de deneklerin seçildiği grubun sosyometrik statülere dağılımı sunulmuştur.

Öğrencilere bir yönergeyle birlikte boş bir sayfa verilmiş ve bu sayfanın ön tarafına en çok sevdikleri üç arkadaşlarını arka tarafına da sevmedikleri üç arkadaşlarını yazmaları istenmiştir. Uygulama tamamlandıktan sonra her sınıftaki her bir öğrencinin sevilme (Liking) ve sevilme (Disliking) frekansları sayılmış ve bu frekanslar her bir öğrencinin sevilme ve sevilme ham puanları olarak alınmıştır. Daha sonra bu ham puanlar her sınıf düzeyinde standart z puanlarına dönüştürülmüş böylece her bir öğrencinin bir standart sevilme (Liking Puanı-L) bir de sevilme (Disliking-D) puanı elde edilmiştir. Daha sonra sosyometrik statünün kavramsallaştırılmasındaki iki temel boyut olan sosyal tercih edilme (Social Preference-SP) ve Sosyal Etki (Social Impact-SI) hesaplanmıştır. Sosyal tercih edilme $SP=L-D$, sosyal etki $SI=L+D$ formülleriyle hesaplanmıştır. Böylece her bir öğrencinin hangi sosyometrik statüde yer alacağına karar vermede kullanılacak olan dört temel kriter her bir öğrenci için hesaplanmıştır. Bu kriterler; standart sevilme puanı L, standart sevilme puanı D, sosyal tercih edilme puanı SP ve sosyal etki puanı SI dir. Bunlara göre; bir öğrenci hesaplanan bu puanlarından $SP>1.0$ $L>0$, $D<0$ ise popüler, $SP<-1.0$ $L<0$, $D>0$ ise reddedilen, $SI<-1.0$, $L<0$, $D<0$ ise ihmal edilen, $SI>1.0$, $L>0$, $D>0$ ihtilafli-tartışmalı, SP puanı -0.5 ile +0.5 ve SI puanı -0.5 ile +0.5 arasında ise ortalama sosyometrik statü grubuna alınmıştır. Bu sınıflamada hiçbir gruba girmeyen öğrenciler de "Diğerleri" olarak sınıflanmıştır.

Tablo-1
Deneklerin Seçildiği Grubun Sosyometrik Statülere Dağılımı

<i>Sosyometrik Statü</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Popüler	57	23.36
Reddedilen	50	20.49
İhmal Edilen	48	19.67
İhtilafli	7	2.87
Ortalama	22	9.02
Diğer (sınıflanamayan)	60	24.59

Daha sonra sınıflanamayan 60 ve ihtilafli 7 denek dışındaki 177 denek arasından araştırmanın deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Gruplar her bir sosyometrik kategoriden (popüler, reddedilen, ihmal edilen ve ortalama) tesadüfi olarak alınan 4'er öğrenciden oluşmuştur. Deney grubunda 8 erkek, 8 kız toplam 16 öğrenci yer almıştır. Deney grubundaki 16 öğrenciden 4'ü popüler, 4'ü reddedilen, 4'ü ihmal edilen ve 4'ü de ortalama sosyometrik statü grubundan gelmektedir. Benzer şekilde kontrol grubunda da 16 (8 kız, 8 erkek) öğrenci yer almış, bunların da 4'ü popüler, 4'ü reddedilen, 4'ü ihmal edilen 4'ü de ortalama sosyometrik statü grubundan gelmiştir. Deney ve kontrol gruplarına deneklerin seçiminde grupların yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi gibi değişkenler açısından heterojen olmalarına dikkat edilmiştir. Çalışmadaki esas amaç reddedilen ve ihmal edilen öğrencilerin akranları tarafından kabul düzeylerini artırmaktır. Bu tür yapılandırılmış, amaç yönelimli grup çalışmalarına olumlu rol modelleri sunması için popüler öğrencilerin de alınması Smead (2005) tarafından özellikle önerilmektedir. Çalışmada bu öneriye uygun olarak gerek deney grubu gerekse kontrol grubunda popüler öğrencilerin bulunmasına özen gösterilmiştir.

Uygulanan sosyometrik test sonucunda her bir öğrencinin akranları tarafından tercih edilme (istenme) sayıları onların sosyal kabul puanları, akranları tarafından istenmeme sayıları da sosyal red

puanları olarak alınmıştır. Deneysel araştırmalarda deney ve kontrol gruplarının araştırmanın bağımlı değişkeni açısından işlem öncesinde durumlarının eşit olması önemlidir. Araştırmanın bağımlı değişkeni olan sosyal kabul puanları açısından deney ve kontrol gruplarının ortalamaları arasında deneysel işlem öncesinde anlamlı düzeyde fark olup olmadığı t-testi ile test edilmiş ve deney ve kontrol gruplarının sosyal kabul puanlarının ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark bulunmamıştır ($t=0.098$, $p>0.05$). Böylece deney ve kontrol gruplarının bağımlı değişken açısından deneysel işlem öncesinde eşitliği kanıtlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Sosyometrik Test

Araştırmada veri toplama aracı olarak sosyometrik test kullanılmıştır. Öğrencilere birer kağıt verilerek sınıflarındaki en çok sevdiği ve en az sevdiği  arkadaşını yazmaları istenmiştir. Veriler bu şekilde toplandıktan sonra Coie, Dodge ve Coppotelli (1982)'nin önerdiği klasik sosyometrik sınıflama yöntem ve işlemlerine göre önce her bir öğrencinin sevilme (Liking) ve sevilme (Disliking) puanları elde edilmiş, daha sonra bunlar standart z puanlarına dnştrlmştir. Hesaplanan z puanlarından her bir öğrencinin sosyal tercih (SP) puanı ($SP=L-D$) ve sosyal etki (SI) puanı ($SI=L+D$) belirlenmiştir. Son olarak bu puanlar dikkate alınarak Coie, Dodge ve Coppotelli (1982)'nin belirlediği kriterlere göre her öğrencinin hangi sosyometrik statü grubuna ait olduğu tespit edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Veriler 2004-2005 akademik yılı bahar döneminde yukarıda açıklandığı şekilde toplanmıştır. Sosyometrik testin uygulandığı 244 öğrenciye araştırmanın amacı açıklanmış, araştırmaya katılıp katılmamakta zgr oldukları ifade edilmiş, verilerin araştırma amacı dışında kullanılmayacağı ve gizli tutulacağı konusunda güvence verilmiştir. Uygulama sırasında öğrenciler için güven verici bir atmosfer yaratılmaya çalışılmıştır.

İşlem

Araştırmada deney grubu, haftada bir kez 40 dakika süreli, sekiz oturumdan oluşan, Smead (2005) tarafından hazırlanan arkadaşlık becerilerini geliştirmeye dönük bir grup rehberliği programına katılmışlardır. Deney grubunda bulunan öğrencilerin velilerinden yazılı izin alınmıştır. Program ikinci yazarın süpervizyonu altında birinci yazar tarafından uygulanmıştır. Programın amacı öğrencilerin arkadaşlık becerilerini geliştirmek ve bunun sonucunda da akranları tarafından kabul edilme düzeylerini yükseltmektir. Deney grubuna uygulanan program akılcı, duygusal ve davranışsal yaklaşım temelli bir programdır. Programın temel stratejisi, bilişsel ve duygusal farkındalığı arttırmaya dönük etkinliklere ve davranışsal pratikler yapmaya dayanmaktadır. Genel olarak programın hedefleri aşağıdaki gibidir:

1. Arkadaş olmanın ve arkadaşlara sahip olmanın ne anlama geldiğine ilişkin bir anlayış oluşturmak.
2. Öğrencilerin yapıcı olmayan arkadaşlık davranışlarını daha uygun olanlarla değiştirmek.
3. Düşünce, duygu ve davranışları birbirinden ayırt etmede ve arkadaş ortamlarındaki olumsuz duygularıyla uygun bir şekilde başa ıkılmayı öğrenmelerinde öğrencilere yardım etmek.
4. Öğrencilerin yeni arkadaş edinmelerini teşvik etmek
5. Öğrencilerin klik olgusunu anlamalarına yardım etmek.
6. Yeni becerileri keşfetmeleri için üyelere güvenli ve kabul edici bir ortam sağlamak.
7. Öğrencilerin başkalarının duygularını anlayabilme ve kabul edebilme becerilerini geliştirmek.
8. Öğrencileri arkadaşlık ilişkilerini başlatabilmeleri için cesaretlendirmek.

Programın birinci oturumunda öğrencilerle tanışılmış, genel olarak grubun amaçları ve bu oturumun hedefleri açıklanmıştır. Grupta uyulması gereken; gizlilik, kavga ve tartışmanın olmayacağı, herkesin birbirini dinlemesi gibi kurallar hakkında konuşulmuştur. Üyelerin kendileri

ile ilgili bazı özellikleri hakkında paylaşımda bulunmaları teşvik edilmiştir. İkinci oturumda, öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerinde değer verdikleri özellikler tartışılmış, arkadaşlık ilişkilerinde hoşlarında giden olumlu özellikler ve olumsuz özellikler üzerinde durulmuştur. Üçüncü oturumda öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerinde sergiledikleri olumlu ve olumsuz davranışlar hakkında içgörü kazanmaları amacıyla, kendi ilişkilerinde gösterdikleri olumlu ve olumsuz davranışlar üzerinde durulmuştur. Dördüncü oturumda, öğrencilerin bir arkadaşlık ilişkisini başlatabilmeleri için gerekli beceriler üzerinde durulmuş, bunlardan tanışma egzersizleri yapılmıştır. Beşinci oturumda, arkadaşlık ilişkilerinin bitmesine neden olabilecek bazı olumsuz (kırgınlık, kıskançlık, korku gibi) duygu, düşünce ve davranışlar tartışılmış, bununla ilgili öğrencilerin yaşantıları paylaşılmıştır. Altıncı oturumda, öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerinde yaşadıkları olumsuz duygular üzerinde çalışılmıştır. Özellikle arkadaşlık ilişkilerinde “ben dili”ni kullanabilme ile ilgili alıştırmalar yapılmıştır. Yedinci oturumda öğrencilerin daha fazla arkadaşlık kurabilmeleri için öğrendikleri beceriler üzerinde durulmuştur. Sekizinci ve son oturumda ise şimdiye kadar grupta öğrendiklerinin bir özeti yapılmış, öğrencilerin gruptan olumlu duygularla ayrılmaları için her bir üyenin olumlu özellikleri grupça ifade edilmiş ve vedalaşarak grup sona erdirilmiştir.

BULGULAR

Tablo-2’de deney ve kontrol gruplarının ön-test ve son-test sosyal kabul puanlarına ilişkin betimsel istatistikler sunulmuştur.

Tablo-2
Deney ve Kontrol Gruplarının Ön-test ve Son-test Sosyal Kabul Puanlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Gruplar	Ölçümler	n	X	Ss
Deney Grubu	Ön-test	16	2.69	1.82
	Son-test	16	5.75	3.00
Kontrol Grubu	Ön-test	16	2.63	1.59
	Son-test	16	2.44	1.26

Tablo-2’de görüldüğü gibi, deney grubundaki öğrencilerin sosyal kabul puanlarının ortalamaları işlem öncesi 2.69 puan iken işlem sonrası 5.75 puana yükselmiş, kontrol grubundaki öğrencilerin sosyal kabul puanlarının ortalaması ise 2.63 puandan 2.44 puana düşmüştür. Betimsel istatistiklere bakıldığında, deney grubunun ön-test ve son-test puanlarının ortalamaları arasında beklendiği gibi aritmetik olarak 3.06 puanlık bir artış gözlenmiştir. Kontrol grubunun ön-test ve son-test puanlarının ortalamaları arasında ise aritmetik olarak 0.19 puanlık bir düşüş gözlenmiştir.

Deney ve kontrol gruplarının ön-test ve son-test ölçümlerinde almış oldukları puanların ortalamaları arasında gözlenen bu farkların anlamlı olup olmadığı Tekrarlanmış Ölçümler (Repeated Measures) İçin Çift Yönlü Varyans Analizi (Büyüköztürk, 2001) ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo-3’de sunulmuştur.

Tablo-3
Deney ve Kontrol Gruplarının Ön Test ve Son Test Ölçümlerinden Almış Oldukları Sosyal Kabul Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Gruplar Arası	226.99	31			
Grup (Deney/Kontrol)	45.56	1	45.56	7.53	.010
Hata	181.43	30	6.04		
Gruplar İçi	140.00	32			
Ölçüm (Ön-Son)	33.06	1	33.06	15.33	.000
Grup-Ölçüm	42.25	1	42.25	19.59	.000
Hata	64.68	30	2.15		
Toplam	366.99	63			

Tablo-3’de görüldüğü gibi, deney ve kontrol gruplarının ön-test ve son-test ölçümlerinde almış oldukları sosyal kabul puanlarına ilişkin varyans analizi sonucunda, hem deney ve kontrol grupları arasında (Deney x Kontrol) [$F_{(1-30)} = 7.53, p < .01$], hem de ölçümler arasındaki (Ön-test x Son-test) farkın [$F_{(2-30)} = 15.33, p < .000$] ve ortak etkinin (Grup x Ölçüm) [$F_{(1-52)} = 19.59, p < .000$] anlamlı olduğu gözlenmiştir. Bu sonuçlar, uygulanan grup rehberliği programının (bağımsız değişken) deney grubundaki öğrencilerin akranları tarafından sosyal olarak kabul edilme düzeylerini (bağımlı değişken) anlamlı düzeyde artırmıştır.

Yapılan bu analize ilave olarak deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin sosyometrik statülerinde kategorik olarak nasıl bir değişim meydana geldiği de incelenmiştir. Bunun için son test olarak uygulanan sosyometrik test sonuçlarına göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin sosyometrik statüleri yeniden belirlenmiştir. Buna ilişkin sonuçlar Tablo-4’de sunulmuştur.

Tablo-4
Deney ve Kontrol Gruplarındaki Deneklerin Program Öncesi ve Sonrası Sosyometrik Statüleri

Deney Grubu			Kontrol Grubu		
Denek	Ön-test	Son-test	Denek	Ön-test	Son-test
1	Popüler	Popüler	1	Popüler	Diğer
2	Popüler	Popüler	2	Popüler	İhmal Edilmiş
3	Popüler	Popüler	3	Popüler	Popüler
4	Popüler	Popüler	4	Popüler	Diğer
5	Reddedilmiş	Reddedilmiş	5	Reddedilmiş	Reddedilmiş
6	Reddedilmiş	İhtilafı	6	Reddedilmiş	İhtilafı
7	Reddedilmiş	Diğer	7	Reddedilmiş	Reddedilmiş
8	Reddedilmiş	İhtilafı	8	Reddedilmiş	Reddedilmiş
9	İhmal Edilmiş	Popüler	9	İhmal Edilmiş	Ortalama
10	İhmal Edilmiş	Popüler	10	İhmal Edilmiş	Diğer
11	İhmal Edilmiş	İhtilafı	11	İhmal Edilmiş	Popüler
12	İhmal Edilmiş	İhtilafı	12	İhmal Edilmiş	Popüler
13	Ortalama	Popüler	13	Ortalama	İhmal Edilmiş
14	Ortalama	Popüler	14	Ortalama	Popüler
15	Ortalama	Popüler	15	Ortalama	Diğer
16	Ortalama	Popüler	16	Ortalama	İhtilafı

Tablo-4’de görüldüğü gibi; deney grubunda işlem öncesinde popüler olan 4 öğrencinin işlem sonrasında da bu statülerini korumuşlar, 4 ihmal edilen öğrenciden ikisi popüler ikisi de ihtilafı kategoride yer almış, 4 reddedilmiş öğrenciden biri bu statüsünü korumuş iki öğrenci sosyal kabul puanlarını yükselterek ihtilafı kategoride yer almıştır. Reddedilen diğer öğrenci ise bu kategorilerden herhangi birinde yer almamış/sınıflanamamıştır. İşlem öncesinde deney grubunda yer alan 4 ortalama statüdeki öğrencinin tamamı işlem sonrasında popüler statüde yer almıştır.

Deney grubundaki öğrencilerin işlem sonrası sosyometrik statülerinde gözlenen bu değişimlere karşın kontrol grubundaki öğrencilerin sosyometrik statülerinde ise şu değişimler gözlenmiştir: Ön test ölçümleri sonucunda popüler kategoride yer alan 4 öğrenciden ikisi son test ölçümlerinin değerlendirilmesi sonucunda herhangi bir sosyometrik statü grubunda yer almamış, diğer iki popüler öğrenciden biri mevcut statüsünü korumuş diğeri ise ihmal edilmiş kategoride yer almıştır. Kontrol grubundaki 4 reddedilmiş öğrenciden üçünün sosyometrik statüsü son teste değişmemiş biri ise ihtilafı grupta yer almıştır. Kontrol grubunda ön test sonuçlarına göre ihmal edilmiş kategoride yer alan 4 öğrencinin ikisi son test sonuçlarına göre popüler kategoride, bir tanesi ortalama statüde yer almış bir tanesi de herhangi bir kategorik grupta yer almamış bir başka deyişle sınıflanamamıştır. Ön test sonuçlarına göre ortalama grupta yer alan dört öğrenciden biri ihmal edilmiş, biri popüler biri ihtilafı statüde yer almış biri ise sınıflandırılmayarak “diğer” kategorisinde yer almıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, arkadaşlık becerilerini geliştirmeye dönük, amaç yönelimli-yapılandırılmış bir grup rehberliği programının ergenlerin (ilköğretim II.kademe öğrencilerinin) akranları tarafından kabul edilme düzeyleri ve sosyometrik statülerine etkisini incelenmiştir. Yapılan varyans analizi sonuçları programın etkili olduğunu, deney grubundaki öğrencilerin sosyal kabul düzeylerinin arttığını kanıtlamaktadır. Özellikle bu programın psiko-sosyal gelişim açısından bir risk grubu olarak kabul edilen, sosyal kabul düzeyleri düşük, akranları tarafından ihmal edilmiş ve reddedilmiş öğrencilerin sosyal kabul düzeylerini artırdığını söylemek olanaklıdır. Nitekim, programa katılmadan önce ihmal edilmiş statüde yer alan dört öğrenciden program sonrasında ikisinin popüler ikisinin de ihtilafli kategoride yer alması, dört reddedilmiş öğrenciden birinin bu statüsünü koruyup iki öğrencinin sosyal kabul düzeylerini artırarak ihtilafli kategoride yer alması programla elde edilen bilişsel, duygusal ve davranışsal kazanımların gerçek yaşamdaki ilişkilere transfer edildiğini gösterebilir. Ayrıca, akranları tarafından sosyal olarak orta düzeyde kabul edilen ortalama sosyometrik statü grubunda yer alan dört öğrencinin tamamının program sonrasında akranları tarafından yüksek düzeyde kabul edilmeleri ve popüler kategoride yer almaları, bu programla sadece risk grubu olarak kabul edilen ihmal edilen ve reddedilen öğrencilere değil ortalama öğrencilere de yardım edilebileceğini onların psiko-sosyal gelişimlerine katkıda bulunulabileceğini göstermektedir.

Programa katılan öğrencilerin, arkadaşlık kavramının ne anlama geldiğini kavradıkları ve bu konuda yapıcı bir anlayış geliştirdikleri, arkadaşlık ilişkilerinde yapıcı olmayan davranışlarını değiştirdikleri, arkadaşlık ilişkilerindeki olumsuz duygularıyla uygun bir şekilde başa çıkmayı öğrendikleri, yeni arkadaşlık ilişkileri kurabilmek için gereksinim duydukları becerileri kazandıkları ve bu konuda cesaretlerinin arttığını söylemek olanaklıdır.

Konuyla ilgili üçüncü ve beşinci sınıfta okuyan 220 öğrenci üzerinde yapılan bir çalışmada, (Franz ve Gross, 2001) grup rehberliği programına katılan sosyal kabul düzeyi düşük öğrencilerin sosyal kabul düzeylerinin arttığı gözlenmiştir. Bierman ve Erath (2004) tarafından anaokulu öğrencileri üzerinde yapılan bir başka çalışmada, öğrencilere birlikte çalışma ve oynama, dili kullanabilme, iletişim kurabilme, davranışların nedenlerini anlayabilme, saldırgan davranışları kontrol edebilme ve sosyal anlaşmazlıkları çözebilme becerileri kazandırmaya dönük bir program uygulanmış ve bir yıllık programın sonunda, programa katılan öğrencilerin ilkokula başladıklarında diğer öğrencilere göre sosyal kabul düzeylerinin daha yüksek ve karşılaştıkları sosyal anlaşmazlıkları çözüme daha başarılı oldukları gözlenmiştir. Bilgiç (2000) tarafından yapılan bir çalışmada ise arkadaşlık becerilerini geliştirmeye dönük bir programın ergenlerin yalnızlık düzeylerini azaltmada etkili olduğu bulunmuştur. Hatipoğlu (1999) tarafından yapılan bir çalışmada da sosyal beceri eğitimi programının ilköğretim altıncı ve yedinci sınıftaki öğrencilerin sosyal kabul düzeylerine etkisi incelenmiş ve programa katılan öğrencilerin sosyal kabul düzeylerinin yükseldiği gözlenmiştir.

Türkçe literatürde ilk, orta ve yükseköğretim öğrencilerine dönük yapılandırılmış grup rehberliği ve grupla psikolojik danışma program ve uygulamalarının etkili olduğunu gösteren araştırma bulguları yer almaktadır. Grup rehberliği programlarına katılan öğrencilerin benlik saygılarının arttığı (Kaya ve Saçkes, 2004; Çeçen ve Koçak, 2007), benlik kavramlarının daha olumlu olduğu (Cerrahoğlu, 2002), sınav kaygılarının azaldığı (Yurdabakan, 1999; Özdemir ve Ergene, 2005), iletişim becerilerinin geliştiği (Yüksel-Şahin, 1997), mesleki kararsızlıklarının (Çakır, 2005) ve sosyal kaygı düzeylerinin azaldığı (Palancı ve Özbay, 2005), karar verme (Şeyhun-Diniz, 2000), sosyal beceri (Yüksel, 1997), çatışma özme (Çoban,2002) ve öfke denetimi becerilerinin geliştiği (Akgül, 2000) ve kendilerini daha fazla açtıkları (Avşaroğlu ve Üre, 2005) gözlenmiştir. Sonuçları yukarıda özetlenen çalışmalar ve bu araştırmadan elde edilen bulgular ilk ve ortaöğretim çağındaki çocuk ve gençlere yapılandırılmış, amaç yönelimli grup rehberliği programları yoluyla geniş bir yelpazede pek çok yaşam becerisinin kazandırılabilceğini ve bu yolla onların sağlıklı bir şekilde gelişmelerine katkıda bulunulabileceğini göstermektedir.

Kuşkusuz İnsan gelişiminde bütün gelişim dönemleri önemlidir ve her gelişim döneminin kendine özgü, çözülmesi gereken gelişimsel sorunları ve kazanılması gereken gelişimsel özellikleri vardır. Bununla birlikte ergenlik dönemine kadar kazanılacak yeterliklerin/yetersizliklerin daha sonraki gelişim dönemleri için belirleyici olduğu da kabul edilmektedir. Ergenlerin toplumsal kabulde önemli gördükleri özelliklerden biri, başkalarının takdir ettiği kişisel nitelikler geliştirerek bu kişisel

nitelikleri toplum içerisinde göstermek ve toplumsal kabulü sağlayan sosyal becerileri öğrenmektir (Ladd, 2005). Bu toplumsal becerilerin daha erken gelişimsel dönemlerde kazanılması gerekir. Çünkü erken dönemlerde geliştirilecek olan beceriler daha sonraki dönemlerde belirleyici olmaktadır. Özellikle akran ve arkadaş ilişkileri konusunda ergenlik dönemine kadar kazanılmış olan beceriler bireyin iş ve evlilik yaşamında önemli bir belirleyici olabilmektedir.

Gerek yurt içi gerekse yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde; sosyal beceri ve arkadaşlık becerilerini geliştirmeye dönük grup rehberliği programlarına katılan öğrencilerin akranları ile daha iyi ilişkiler kurdukları ve akranları tarafından daha fazla kabul edildikleri gözlenmektedir. Bu çalışmada da, daha önceki araştırmalarla tutarlı bir sonuç elde edilmiştir. Genel olarak okul öncesi ve ilköğretim çağındaki çocuk ve ergenlere, bu çalışmada kullanılan programa benzer, çeşitli alanlarda beceri kazandırmaya dönük amaç yönelimli grup rehberliği programları ile yardımcı olunabilir. Çocuk ve ergenlere yaşamlarının diğer dönemlerinde onların karşılaşılabilecekleri gelişimsel sorunları çözmeye yardımcı olabilecek bazı beceriler erken dönemlerde kazandırılabilir. Bu amaçla grup rehberliği süreçlerinden yararlanılabilir. Araştırma sonuçları grup rehberliği programlarının etkililiğini göstermektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara dayalı olarak aşağıdaki öneriler sunulabilir:

1. Bu çalışmada kullanılan program okullarda özellikle akranları tarafından reddedilmiş ve ihmal edilmiş öğrencilerin akranları tarafından kabul düzeylerini artırmak için kullanılabilir. Bu onların gelecekte ortaya çıkabilecek bazı gelişimsel sorunlarını önleyebilir. Dahası, sadece bu program değil amaç yönelimli, yapılandırılmış grup çalışmaları yoluyla çocuk ve ergenlere iletişim becerileri, çatışma çözme, karar verme gibi yaşam becerilerini kazandırılabilir.

2. Bu çalışmada, reddedilmiş statüdeki öğrencilere göre ihmal edilmiş ve ortalama öğrencilerin sosyal kabul düzeyleri daha fazla artmış ve sosyometrik statülerinde daha fazla değişim yaşanmıştır. Bir başka deyişle bu programdan ihmal edilmiş ve ortalama öğrenciler reddedilmiş öğrencilere göre daha fazla kazanım elde etmişlerdir. Bu durum ileriki yaşamda ortaya çıkabilecek psiko-sosyal sorunlar açısından daha fazla risk altında olan reddedilmiş öğrenciler için programın içeriğinin değiştirilerek test edilmesinin gereğini düşündürmektedir.

3. Bu tip çalışmalar genellikle reddedilmiş-ihmal edilmiş ve/veya popüler olmayan öğrencilere yöneliktir. Bazı araştırmacılara göre, reddedilmenin tek sorumlusu reddedilen öğrenci olmayabilir. Bazı öğrencilerin reddedildikleri için saldırgan davranışlar sergileyebilirler. Bu nedenle, popüler ve ortalama öğrencilere yönelik olarak hazırlanacak programlar, bir yandan bu öğrencilerin becerilerini artırıp kendi öz farkındalıklarını artırmaya katkıda bulunurken diğer öğrencileri (popüler olmayanları) daha iyi anlamalarına, onlarla daha üst düzeyde empati kurmalarına katkıda bulunabilir. Bu empatik anlayış onların popüler olmayan akranlarını daha iyi anlamalarına ve onları daha fazla kabul etmeye götürebilir.

4. Bu çalışmada kullanılan programın akran ilişkileri dışındaki değişkenler üzerindeki etkilerinin test edilemeye ihtiyacı vardır. Dolayısıyla araştırmacılar bu programın, ilişkili olabilecek diğer psikolojik değişkenler üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalar yapabilirler.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Bu sınırlılıkların başında bir plesebo grubunun oluşturulmamış olması ve son testten sonra makul bir süre içinde izleme ölçümünün yapılmaması gelmektedir. Deneysel araştırmalarda plesebo gruplarının varlığı sonuçlara olan güveni artırıcı bir faktördür. Dolayısıyla konuyla ilgili olarak ileride yapılacak olan çalışmalarda plesebo grubu oluşturulmalıdır. İzleme çalışmaları ise deneysel işlemle elde edilen kazanımların kalıcılığının test edilmesi için önemlidir. Bu nedenle izleme çalışması da yapılmalıdır. Bir diğer nokta ise bu çalışma okul ortamında ikinci dönem gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan kısa bir süre sonra okullar tatil olmuştur. Bu durum programa katılan çocukların elde ettikleri beceriler sergileme olanaklarını sınırlandırmış olabilir. Bu nedenle ileride düzenlenecek araştırmalarda bu nokta dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Akgül, H. (2000). *Öfke denetimi eğitiminin ilköğretim II. kademe öğrencilerinin öfke denetimi becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Asher, S. R., Parkhurst, J., Hymell, S., & Williams, G. (1990). Peer rejection and loneliness in childhood. In S. R. Asher & J. D. Coie (Eds.), *Peer rejection in childhood* (pp. 253–273). New York: Cambridge University Press.
- Asher, S., & Wheeler V. (1985). Children's loneliness: A comparison of rejected and neglected peer status. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 500–505.
- Avşaroğlu, S. ve Üre, Ö. (2005). Grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin kendini açma davranışlarına etkisi. (Editörler: Erkan, S ve Kaya, A). *Deneysel Olarak Sınanmış Grupla Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programları-II*, 151-188, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Bierman, K.L. & Erath, S. A. (2004). Prevention and intervention programs promoting positive peer relations in early childhood education. [In:Trembley R.E, Barr, R.G, Peters, RDeV, Eds.] *Encyclopedia on early childhood development*. [Online]. Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Child Development; 2004: 1-5, [Online] Retrieved on 08.01.2005, at URL: <http://www.excellence-earlychildhood.ca/Bierman-ErathANGxp.pdf>.
- Bilgiç, N. (2000). *Arkadaşlık becerisi eğitiminin ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin yalnızlık düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Boivin, M., & Begin, G. (1989). Peer status and self-perception among early middle school children: The case of the rejected children. *Child Development*, 60, 591–596.
- Buhrmester, D. (1990). Intimacy of friendship, interpersonal competence, and adjustment during preadolescence and adolescence. *Child Development*, 61, 1101–1111.
- Büyüköztürk, Ş. (2001). *Deneysel desenler: Öntest-sontest kontrol grupe desen ve veri analizi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Cerrahoğlu, S. (2002). *Sosyal beceri eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin öz kavramı düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 19 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Coie, D. A. (1990). Relation of social and academic competence to depressive symptoms in childhood. *Journal of Abnormal Psychology*, 99, 422–429.
- Coie, J.D., & Dodge, K.A. (1988). Multiple sources of data on social behavior and social status in the school: A cross-age comparison. *Child Development*, 59, 815–829.
- Coie, J. D., Dodge, K. A., & Coppotelli, H. (1982). Dimensions and types of social status: A cross-age perspective. *Developmental Psychology*, 18, 557-569.
- Çakır, M.A. (2005). Bir mesleki grup rehberliği programının lise I.sınıf öğrencilerinin mesleki kararsızlık düzeylerine etkisi. (Editörler: Erkan, S ve Kaya, A). *Deneysel Olarak Sınanmış Grupla Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programları-II*, 297-338, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Çeçen, A.R. ve Koçak, E. (2007). Deneysel bir çalışma: İlköğretim II. kademe öğrencilerine uygulanan benlik saygısı programının benlik saygısı üzerindeki etkisi. *Eğitim Araştırmalar*, 27, 59-68.
- Çoban, R. (2002). *Çatışma çözümü eğitiminin ilkokul öğrencilerinin çatışma çözümleme stratejileri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- DeRosier, M. E., Kupersmidt, J. B., & Patterson, C. J. (1994). Children's academic and behavioral adjustment as a function of the chronicity and proximity of peer rejection. *Child Development*, 65, 1799-1813.
- Dodge, K. A. (1983). Behavioral antecedents of peer social status. *Child Development*, 54, 1386-1399.
- Franz, D.Z. & Gross, M.A (2001) Child sociometric status and parents behavior. *Behavior Modification*, 25 (1), 3-18.
- Grossmann, Karin & Klaus Grossmann (2005) The impact of attachment to mother and father at an early children's psychoosocial development through young adulthood. [In.Trembley R.E, Barr, R.G, Peters, RDeV, Eds.] *Encyclopedia on early childhood development*. [Online] Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Child Development; 2005: 1-6, [Online] Retrieved on 20.06.2005, at URL: <http://www.excellence-earlychildhood.ca/GrossmannANGxp.pdf>.
- Guralnick, M.J. (2005). Strutting young adolescent's peer relation. [In.Trembley R.E, Barr, R.G, Peters, RDeV, Eds.] *Encyclopedia on early childhood development*. [Online] Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Child Development; 2005: [Online] Retrieved on 11.02.2005, at URL: <http://www.excellence-earlychildhood.ca/GuralnickANGxp.pdf>.
- Hartup, W.W.(1989). Social relationship and their developmental significance. *American Psychologist*, 44(2), 120-126.
- Hartup, W.W. (1983). Peer relations. In Handbook of Child Psychology: Vol. IV. *Socialization, Personality, and Social Development*, Hetherington E.M (Ed.). Wiley: New York; 103-196.
- Hartup, W.W., Glazer, J.A & Charlesworth, R. (1967). Peer reinforcement and sociometric status. *Child Development*, 38 (4), 1017-1024.
- Hatipoğlu, Z.S. (1999). The effect of social skills training on perceived dimensions of social skills and sociometric status of primary school students. Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hay, D.F (2005). Early peer relations and their impact on children's development. [In.Trembley R.E, Barr, R.G, Peters, RDeV, Eds.] *Encyclopedia on early childhood development*. Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Child Development; 2005: 1-6, [Online] Retrieved on 15.04.2005, at URL: <http://www.excellence-earlychildhood.ca/GrossmannANGxp.pdf>.
- Juffer, F., Stams, J. Ve Van Ijzendoorn, M (2004). Adopted children's problem behavior is significantly related their ego resiliency, ego control and sociometric status. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(4), 697-706.
- Kaya, A (2005) Farklı sosyometrik statülerdeki ilköğretim II.kademe öğrencilerinin benlik kavramı ve yalnızlık düzeyleri *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*,.23, 7-19.
- Kaya, A ve Saçkes, M. (2004). Benlik saygısını geliştirme programının ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerine etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (21), 49-56.
- Koivusaari, R. (2004). Children's sociometric membership group computer and supported interaction in school settings. *Educational Psychology*, 24(3), 359-373.
- Kupersmidt, J. B., Coie, J. D., & Dodge, K. A. (1990). The role of poor peer relationships in the development of disorder. In S. R. Asher & J. D. Coie (Eds.), *Peer rejection in childhood* (pp. 274-305). New York: Cambridge University Press.

- Ladd, G.W. (2005) *Children's peer relations and social competence*. Yale University Pres.
- LaGreca, A. M., Dandes, S. K., Wick, P., Shaw, K., & Stone, W. L. (1988). Development of the social anxiety scale for children: Reliability and concurrent validity. *Journal of Clinical Child Psychology*, 17, 84–91.
- Mize, J (2005). Social skills intervention and peer relationship difficulties in early childhood: Comments on Bierman and Erath, Manz, Mc Wayne and Odom. [In:Trembley R.E, Barr, R.G, Peters, RDeV, Eds.] *Encyclopedia on early childhood development*. [Online] Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Child Development; 2005: 1-7, [Online] Retrieved on 15.08.2005, at URL: <http://www.excellence-earlychildhood.ca/MizeANGxp.pdf>.
- Özdemir, A ve Ergene, T. (2005). Sınav kaygısıyla başa çıkma programının lise II.sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı düzeyine etkisi. (Editörler: Erkan, S ve Kaya, A). *Deneysel Olarak Sınanmış Grupla Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programları-II*, 273-296, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Pakaslahti, L., Karjalainen, A., & Keltikangas,-Jarvinen, L. (2002). Relationships between adolescent prosocial problem-solving strategies, prosocial behaviour, and social acceptance *International Journal of Behavioral Development*, 26 (2), 137-144.
- Palancı, M ve Özbay, Y. (2005). Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı problemlerini gidermeye yönelik gerçeklik terapisi oryantasyonlu yardım programı. (Editörler: Erkan, S ve Kaya, A). *Deneysel Olarak Sınanmış Grupla Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programları-II*, 99-150, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Parkhurst, J. T. & Asher, S. R. (1992). Peer rejection in middle school: Subgroups differences in behaviour, loneliness and interpersonal concerns. *Developmental Psychology*, 28, 231-241.
- Peretti, P. O., & McNair, A. (1987). Psychological and social self-perceptions of the sociometric isolate. *Social Behavior and Personality*, 15, 53–57.
- Prinstein, M. J., & LaGreca, A. M. (2002). Peer crowd affiliation and internalizing distress in adolescence: A longitudinal follow-back study. *Journal of Research on Adolescence*, 12, 325–351.
- Reijntjes, A., Stegge, H., & Meerum, M. (2006). Children's coping with peer rejection: The role of depressive symptoms, social competence, and gender. *Infant and Child Development*, 15, 89-107.
- Rubin, K. H. & Mills, R. L. (1988). The many faces of social isolation in childhood. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56, 916–924.
- Smead Morganett, R (2005) *Yaşam becerileri: Ergenler için grupla psikolojik danışma uygulamaları*. (Çev: Güçray, S; Kaya, A ve Saçkes, M). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Stuart, D. L., Gresham, F. M., & Elliott, S. N. (1991). Teacher ratings of social skills in popular and rejected males and females. *School Psychology Quarterly* 6, 16–26.
- Şeyhun, H. (2000). *Karar verme becerileri eğitim programının ilköğretim son sınıf öğrencilerinin karar verme becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Wentzel, K.R. (2003). Sociometric status and adjustment in middle school: A longitudinal study. *Journal of Early Adolescence*. 23(1), 5-28.
- Yurdabakan, İ. (1999). *Grup rehberliği programının ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Yüksel, G. (1997). *Sosyal beceri eğitiminin üniversite öğrencilerinin sosyal beceri düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel-Sahin, F. (1997). *Grupla iletişim becerileri eğitiminin üniversite öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.